

Derleyen
SEVİLAY ÇELENK

İLETİŞİM ÇALIŞMALARINDA
KIRILMALAR ve UZLAŞMALAR

Sevilay Çelenk: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'ndeki görevinden 2017 yılında ihraç edilen barış imzacısı akademisyen. Çalışmalarını bağımsız olarak sürdürüyor. Televizyon çalışmaları, film çalışmaları, görsel kültür ve anlamlandırma, medya sosyolojisi, yaratıcı yazarlık, gündelik hayat ve modernizm, popüler kültür incelemeleri ilgi alanları arasındadır. *Gazete Duvar* yazarıdır. Medyascope.tv'de *Yeri Gelmişken* adlı haftalık bir haber analiz programı vardır. Kitapları: *Televizyon, Temsil, Kültür: 1990'lı Yıllarda Sosyokültürel İklim ve Televizyon İçerikleri* (Ankara: Ütopya, 2005); *Başka Bir İletişim Mümkün* (der.), (İstanbul: IPS, 2008); *Medya Politikaları* (der.), B. Kejanlıoğlu ve G. Adaklı ile birlikte (Ankara: İmge, 2001).

İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar

© Sevilay Çelenk

© Dipnot Yayınları

ISBN: 978-605-74143-2-8

Dipnot Yayınları 369

1. Baskı 2021/Ankara

Kapak Tasarımı: Duysal Tuncer

Düzeltili: Ümit Özger

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Paz. Ltd. Şti

Baskı: Sözkesen Matbaacılık (Sertifika No: 13268)

İvedik O.S.B 1518. Sok Mat-Sit İş Merkezi No:2/40

Yenimahalle/ANKARA ■ Tel: (0312) 395 21 10

Dipnot Yayınları

Selânik Cad. No: 82/24 Kızılay / Ankara

Tel: (0 312) 419 29 32 / Faks: (0 312) 419 25 32

e-posta: dipnotkitabevi@yahoo.com

www.dipnotkitap.com

Derleyen
Sevilay Çelenk

**İletişim Çalışmalarında
KIRILMALAR ve UZLAŞMALAR**

Todd Gitlin, Nicholas Garnham, Stuart Hall,
Lawrence Grossberg, Douglas Kellner,
Janice Peck, Christian Fuchs

İÇİNDEKİLER

Önsöz	14
Tartışma Sürüyor <i>Sevilay Çelenk</i>	15

BİRİNCİ BÖLÜM

Medya Sosyolojisi: Egemen Paradigma <i>Todd Gitlin</i>	29
Bir Kültürel Materyalizm Teorisine Doğru <i>Nicholas Garnham</i>	83

İKİNCİ BÖLÜM

Kültürel Çalışmalar ve Teorik Mirası <i>Stuart Hall</i>	103
Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar: Uzlaşma mı Boşanma mı? <i>Nicholas Garnham</i>	137
Kültürel Çalışmalar Ekonomi Politğe Karşı: Bu Tartışmadan Başka Sıkılan Var mı? <i>Lawrence Grossberg</i>	155

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ayrımın Üstesinden Gelmek: Kültürel Çalışmalar ve Ekonomi Politik <i>Douglas Kellner</i>	173
Ekonomi Politik Kültürel Çalışmalar Tartışmasından Niçin Sıkılmamalıyız <i>Janice Peck</i>	203
İletişimin Ekonomi Politiğini Yeniden Düşünmek <i>Nicholas Garnham ve Christian Fuchs</i>	241
Kaynakça	309

Teşekkür

İletişim ve medya çalışmaları alanında güncelliğini koruyan tartışmalara önemli bir katkı sunan Nicholas Garnham ve Christian Fuchs söyleşisini (2014) çeviri derlemenin yeni baskısına kazandıran Oğuzhan Taş'a içten teşekkürler. Sonsuz bir teşekkür de ilk baskının tükenmesinden sonra kitabın yeni bir baskısını talep etmekten asla vazgeçmeyen, çoğunluğunu genç akademisyenlerin oluşturduğu okurlara...

Todd Gitlin tercümesi için Hakan Tuncel ve Emek Çaylı'ya; Douglas Kellner tercümesi için Hakan Ergül'e; meslektaşlarının sürdürdüğü pek çok akademik çalışmada olduğu gibi, bu derlemenin tamamlanmasında da gösterdiği teşvik edici tutum için Beybin Kejanlıoğlu'na; yaptığım her çalışmaya destek olmaktan ve fikir vermekten bir an olsun bıkmadığı için Emrah Özen'e de genişletilmiş yeni baskı vesilesiyle bir kez daha teşekkür ederim.

ÖNSÖZ

İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar'ın ilk baskısının üzerinden oldukça uzun bir zaman geçti. Yeni bir baskıya olan ihtiyacın ne kadar derin olduğunu okurlardan aldığım çok sayıdaki email mesajından biliyorum. İletişim ve medya çalışmaları alanında temel teorik metinlerin tercümesine duyulan ihtiyaç bu kitabı da ilgili diğer okurlar yanında iletişim akademisyenleri ve özellikle lisansüstü programlardaki öğrenciler bakımından vazgeçilmez bir kaynak haline getirdi. Ancak ilk yayından bugüne geçen on üç yılda kendi küçük yaşam evrenlerimizde olduğu kadar, Türkiye'de ve dünyada çok şey oldu. Bu olanlar, derlemenin içerdiği temel tartışmaları da birçok vechesiyle hep güncel tuttu.

Öyleyse öncelikle bu derlemenin temel tartışmasının eksenlerini kısacık bir iki cümleyle de olsa hatırlamakla başlayabiliriz. Derleme, iletişim ve medya çalışmaları ile kültür kuramı ve kültür sosyolojisi alanının Douglas Kellner, Lawrence Grossberg, Nicholas Garnham, Stuart Hall ve Todd Gitlin gibi önde gelen isimlerinin, yayınladıkları dönem dikkate değer bir ilgi görmüş ve yeni tartışmalara kapı aralamış bazı temel metinlerini seçerek biraraya getiren bir çalışmaydı. En basit bir biçimde bu tartışma, medya ve iletişim faaliyetini ve bu faaliyetin eşitsiz iktidar ve güç ilişkileri bağlamındaki sonuç ya da etkilerini anlamak üzere neye öncelik verildiği ya da verilmesi gerektiği üzerineydi. Medya endüstrilerine ve medya ekonomisine, işgücü piyasasına, medya sermayesinin özelliklerine, medya mimarisine, kurumlara aktörlere, teknoloji alanındaki gelişmelere ve genel olarak makro perspektiflerle medya politikalarına odaklanmaya mı öncelik verilecekti? Yoksa

ideoloji, dil, kültür ve anlam meselelerine, kültürel alandaki hegemonya mücadelesine, medya kullanıcılarının veya tüketicilerinin medya metnlerini nasıl anlamlandırdıklarına, bu metinlerle ne yaptıklarına, medya metnlerinin hakim kılmaya çalıştığı perspektiflere nasıl direndiklerine ve bu direnişin kimlik ve kültürel bağlamla ilişkisini anlamaya mı ağırlık verilecekt? Kültürel çalışmalar yaklaşımı, ekonomi politik perspektifin ikincilleştirdiği ya da “indirgediği,” sosyokültürel olgular veya konuları bu ikincilleştirme ve belirlenmişlikten kurtarmaya adanmış bir ilgi olarak da değerlendiriliyordu.

Kuşkusuz derlemede yer alan metinler de her şeyden evvel bu farazi ayrımı sorunsallaştırıyor ve yukarıda kabaca özetlediğim biçiminden çok daha sofistike tartışmalar içeriyor. Alanı bir tarafta “ekonomi politik” diğer tarafta “kültürel çalışmaların” olduğu yarılmış bir alan olarak görmek açıkçası bu tartışmalara nüfuz edildiğinde pek mümkün değil. Nitekim ekonomi ve kültürün içsel bağlantılara sahip olduğu ve birbirinden ayrı ele alınamayacağı konusu da aynı tartışmanın önemli bir boyutunu oluşturuyor. Tartışmaların yer yer sertleştiği, imalar ve işnelemeler içerdiği bu metinleri tam da bu nedenle okumak ve nüfuz etmek de daha heyecan verici bir hâl alıyor.

Derlemenin genişletilmiş baskısına Nicholas Garnham ile Christian Fuchs’un oldukça uzun bir söyleşisi de eklendi. Epeyce düşünüp taşındıktan sonra başka metin ya da metinleri değil bu söyleşiyi eklemekte karar kılmamı da açıklamam gerekir. Yıllar evvel yazdığım giriş yazısında belirttiğim gibi ekonomi politik yaklaşımla bağıni koparmayan bir kültürel çalışmalar perspektifine yakınum. Dil, anlam ve kültürel hegemonya için mücadele ve bu mücadelede medyanın nasıl işlev gördüğü ya da hem üreticiler hem de tüketiciler bakımından nasıl “kullanıldığı” gibi konular yanında, bu ikisinin birbirinden kopuk biçimde ele alınıp alınamayacağına dair o eski ve kimilerinin epeyce sıkıldığı tartışma hâlâ çok ilgimi çekiyor. Derlemeyi genişletirken zaten iki farklı metinle önceki kitapta yer alan Nicholas Garnham’a bu kez uzunca bir söyleşiyi yeniden yer vermemde de bu söyleşinin Raymond Williams’a, Pierre Bourdieu’ye ve elbette Karl Marx’a dönerek iletişimin ekonomi politliğini etraflıca ve görece yakın bir dönemde yeniden düşünmesiyle ilişkili. Enformasyon toplumu tartışmasına da bu tartışmanın bir ideoloji mi yoksa kuram tartışması mı olduğuna dair oldukça kıskırtıcı

bir soruyla yer açması da önemli. Başlığa rağmen, Garnham ve Fuchs söyleşisi iletişimin ekonomi politliğini yeniden düşünme çabasını iletişim ve medyayla sınırlı olmayan biçimde daha geniş bir ekonomi bağlamına taşıyor. İşgücü piyasalarına ilişkin değerlendirmeler, emek ve çalışma mevzuu bu tartışmanın kalbinde yer alıyor.

Aslında bugün bilhassa iki yıla yaklaşan bir pandemi ile boğuştuğumuz bir dönemde, medyanın işlevi ya da haberin ve gazeteciliğin önemi yanında, esnek çalışma, iş güvenliği ve işçi sağlığı gibi konular da bambaşka ve bir kısmı öngörülememiş veçhelerle önümüze gelirken Garnham ve Fuchs söyleşisinin nihayet Türkçe'ye kazandırılmış olmasının da önemli olduğunu düşünüyorum. Hayat ve ölüm arasında sıkışıp kalınan zamanlar yaşanıyor. Şu ana kadar dünya ölçeğinde dört milyonu aşkın insan hayatını kaybetti. İş yerleri kapanıyor, farklı sınıfsal-kültürel kesimler arasındaki uçurum küresel bir tehdit karşısında kapanması beklenirken giderek daha da derinleşiyor. Öte yandan pandemi sürecinde salık verilenler ya da alınan önlemler - Giorgio Agamben ve Slavoj Žižek gibi isimlerin katıldığı tartışmalardan da bildiğimiz üzere- ulusal egemenliğin yeniden tesisinde ya da denetim ve gözetimin baskıcı karakterinin gizlenmesinde bir istisna hali olan korona virüs pandemisinin istimar edilme ihtimaliyle birlikte değerlendiriliyor. Garnham ve Fuchs söyleşisi, bana kalırsa, bu gelişmeleri de akılda tutarak okunduğunda zihin açıcı birçok nokta içeriyor. Kısacası tartışma hâlâ sürüyor. Bizatihi hayatın akışı tartışmayı güncelliyor.

Geçen zaman içinde üniversitenin olağanüstü hal KHK'larıyla aldığı darbeler, bilhassa köklü iletişim fakültelerinin tarumar edilmesi, esasen akademik çalışmaya atfettiğimiz manayı çeşitli biçimlerde aşındırdı. Bir çeviri derlemeye yeniden dönmek, genişletmek ve gözden geçirilmiş yeni bir baskısını hazırlamak da itiraf etmeliyim ki uzunca bir zaman epeyce manasız geldi bana. Onun yerine Türkiye gündemi ile yarışmak, kısa gazete yazıları yazmak ve video analizler hazırlamak ya da online dersler vermek, bir işe yaramak konusunda çok daha anlamlı görünüyordu. AKP iktidarları boyunca yaşanan dönüşümden -basın, televizyon, sinema, ilan ve reklam alanı, RTÜK gibi denetleyici-düzenleyici kurumlar, film ya da müzik festivalleri dahil olmak üzere- medya ve iletişim alanının bütün kurum ve aktörlerinin son derece olumsuz etkilendiği açıktı. Böyle bir ortamda yayıncılık alanının etkilenmemesi mümkün değildi. Bu derlemenin 2008 yılında ilk baskısını yapan De Ki Yayınevi, yayın faaliyetini neredeyse durdurdu ve ki-

tabın yeni baskısını yapmak için başka bir yayınevi ile görüşmek gerekti. Dipnot Yayınları'nın derlemenin yeni baskısını yapma kararının çok kıymetli olduğunu da yeri gelmişken belirtmek isterim

Yeni bir önsöz yazarken, ilk baskıya yazdığım giriş yazısı mahiyetindeki “Tartışma sürüyor” başlıklı yazıyı da tekrar okudum. İtiraf etmeliyim ki bu yazı bugün beni epeyce tereddütte bırakan bir yazı oldu. On üç yıl evvel derlemeye bir giriş yazarken ilginç bir biçimde ekonomi politik ve kültürel çalışmalar alanındaki temel tartışmayı iletişim eğitimine odaklanarak düşünme eğiliminde olmuştum. Muhtemelen bu odaklanma da o dönem için doğrudan iletişim fakültelerinde meslektaşlarım, öğrenciler ve mezunlarla birlikte tecrübe ettiğimiz sorunlar tarafından belirlenmiş. Bir tarafta ağırlıklı olarak dil, anlam, kültür ve kimlik meselelerinin ve bu alanlardaki hegemonya mücadelesinin, öte tarafta medya alanında üretim, dağıtım ve erişim alanındaki eşitsizliklerin, sermaye yoğunlaşmasının, denetim ve kontrol mekanizmalarının sorunsallaştırıldığı bir ayrımı, benim, kabaca iletişim alanında verilecek eğitimin öncelikleri bağlamında düşünmeye çalışmış olmamın bugünden bakınca neredeyse tuhaf görünen bir yönü var. Buna rağmen o dönemki önceliklerimize ilişkin bir şey söyleyen bu giriş yazısını olduğu gibi bırakma eğiliminde oldum. Neyin önemli ve öncelikli olduğunun politik karakterini düşündüğümüzde bile o tarihte yazılanların bir önemi var. Bunda da öte demek ki o tarihlerde iletişim eğitiminin yönelimleri hakkında düşünmek heyecan veriyormuş! Bugün ise her şey bambaşka...

AKP iktidarlarıyla yirmi yıllık tecrübe süresince, bir taraftan eleştirel düşünce, üniversite özerkliği ve akademik özgürlüklerin¹ ağır biçimde hedefe oturtulduğuna ve zaiyata uğradığına tanıklık ettik. Öte yandan denetleyici ve düzenleyici kurulların partizanlaşması sonucunda karşı karşıya kalınan ağır vergiler, cezalar, iflasa sürüklemeler ya da kapatmalar ve el koymalar neticesinde gazeteler, televizyonlar ve online mecralar dahil olmak üzere medya kuruluşları AKP'ye yakın sermaye grupları lehine el değiştirmeye

¹ Sadece OHAL döneminde akademik özgürlükler üzerine yapılan bir saha araştırması bu tahribatın vahameti hakkında fikir veriyor. Bkz: İnan Özdemir Taştan ve Aydın Ördek, “OHAL döneminde Türkiye’de akademik özgürlükler araştırması raporu.” *İnsanhaklariokulu.org* (2019). <https://insan-haklariokulu.org/wp-content/uploads/2019/12/Akademik-Özgürlükler-Raporu-2019.pdf>

zorlandı.² Sosyal medya bile sansür ve denetim mekanizmasının partizanlaşmış kötüye kullanımlarından nasibini aldı. En basit ifadeyle, en geniş nüfusa, en “çeşitli içeriği” bir kamu yararı perspektifiyle sunması beklenen medya olarak tarif edebileceğimiz anaakım medya yok edildi. Buna rağmen bir yandan da siyasi hegemonyasını sağladığı halde, kültürel hegemonyasını ya da iktidarını bir türlü tesis edemediğinden düzenli aralıklarla şikayet eden bir iktidar söz konusuydu.

Siyasi iktidara sahip olma neticesinde medya mülkiyetinin bu denli hızla ele geçirilmesine tanıklık etmek, “anlama el koyulması,” “anlam üretimi” ve “dil ve anlam üzerindeki mücadele” gibi “kültürel” konulara gösterilen ilgiyi de farklı perspektiflerle düşünmeyi getirdi. Medya gücüne sahip olmak, yoğun bir ikna ve propaganda eşliğinde siyasi iktidarı da yeniden garantiye almanın yolu olarak görülüyordu. Son yedi sekiz yılda ardı ardına gerçekleşen seçimler ve referandumlarda medyanın bu amaçla araçsallaştırılmasına ve medyaya bu yönde işlev kazandırılmasına tanıklık edildi AKP, “kültürü istediğini” açıkça ilan etmezden çok evvel, medyayı ve tüm kültürel yeniden üretim mecralarını “zapt etmeye” soyunmuştu. Kültür, siyaset ve ekonomi ilişkisinin mahiyetini dramatik biçimde gözler önüne seren somut gelişmelerdi bunlar...

Öte yandan da AKP, bir türlü hakim olamadığını söylediği bir “kültürel iktidara” işaret ederken, “kültür” söz konusu olduğunda, güce sahip olanın her istediğini alamayacağını ve her zaman “ele geçirilemez” bir bakiye kaldığını da görünür kılıyordu. Kısacası AKP’li yıllarımız, medya mülkiyetini ele “geçirmenin” ya da medya ekonomisinin önemli bir kısmını yönetiyor olmanın, kültürü, düşünceyi ve anlam üretimini yönetmek anlamına gelip gelmeyeceğini, gelmiyorsa bunun nedenlerini daha dikkatle düşünmek bakımından da önemli bir malzeme sundu.

İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar derlemesinin önsözünde, bu tartışmaya sadece, söz konusu tartışma tarafından “etkilenmiş” bir akademik hayat içinden küçük bir not düşmekle yetinmek istiyorum. Bu tartışmayı izleyen, üzerine düşünen ve bu çerçevede akademik yönelimlerini değerlendiren ya da kararlaştıran bir medya ve iletişim akademisyeni ola-

² Bu konudaki etraflı bir çalışma için bkz: Benan Eres ve Hakan Yüksel, “AKP döneminde Türkiye’de değişen medya sermayesi,” *halagazeteciyez.net*. (10 Mayıs 2018). <https://direnisteyiz28.org/akp-doneminde-turki-yede-degis-en-medya-sermayesi-benan-eres-hakan-yuksel>

rak bundan fazlasına kalkışmayı düşünmedim. On üç yıl önce, önünde uzun bir akademik hayat olduğunu düşünen bir akademisyen olarak da bunu yapmaya kalkışmamıştım. Şimdi yıllar sonra akademiden “sürgün” yemiş bir akademisyen olarak da bu kadarıyla yetineceğim. Çünkü derlemedeki metinlerin her birinin bu tartışma bakımından zaten nerdeyse kuru-cu metinler olduğunu söylesem yeridir. Onlara mütevazı bir sunuş yazmak yeterli.

“Barış akademisyeni” olarak anılan çok sayıda meslektaşımın birlikte yaşadığımız sürgünü ya da ihracı, tümüyle, kültürel iktidar arayan bir iktidarın bu arayışını, “kültür” olarak gördüğü evren içinde yetkinleşerek değil, zor kullanarak gerçekleştirme amacının sonucu olarak değerlendiriyorum. Diğer bir deyişle bizim maruz kaldığımız “baskı ve iktidar uygulamaları” bu kitapta tartışılanların çok uzağında değil. Bu nedenle bu tartışmanın hâlâ önemli ve hâlâ güncel olduğunu ve ayrımın üstesinden gelmenin, ekonomi ile kültürün, düşünce ile eylemin, sınıf ile kimliğin ilişkiselliğini etraflıca kavramakla mümkün olduğunu düşünmeye devam ediyorum. Yaşayanlar bunu her biçimde gösterdi.

Yirmi yıllık AKP iktidarları medya alanındaki büyüyen yaygın kurumları kendilerine yakın sermeyenin ele geçirmesinin yollarını ardına kadar açar, ele geçiremediklerini otoriter rejimlerdeki gibi ağır baskı ve yıldırı mekanizmalarıyla baş başa bırakırken, bir yandan da hâlâ o “bütünüyle ele geçirilemez” olarak kalan şeye, “anlama” tosladılar. Ele geçirilemez olan da hep umut olmaya devam etti. Fakat bir yandan da medyayı ele geçirmenin siyasi iktidarı elde tutmak bakımından en acil iş olarak görülmüş ve ilk buna el atılmış olduğu gerçeğini de açıkça gözler önüne serdi. AKP iktidarı epeyce bir zamandır hiçbir şey iyi gitmediği halde, bana kalırsa, biraz da medya gücüne sahip olduğu için ömrünü uzatabiliyor ve bununla kalmayıp 2023’ü ve hatta 2073’ü istediğini bu denli açık seçik söylemeye cüret ediyor...

Umarım medyanın “iktidarlar yaratma” gücünün bir sonu ve bir sınırı olduğunu da hep birlikte göreceğiz. Yine umarım ki bu derlemedeki tartışmalar hem bunu görmemizi kolaylaştıracak hem de bu konudaki ümidimizi tazeleyecek...

Sevilay Çelenk
Ankara, Temmuz 2021